

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. nagygyűlését 150 évvel ezelőtt Marosvásárhelyt tartották

Péter Mihály, Péter H. Mária

Marosvásárhely, Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem

Al X-lea Congres Anual al Societății Medicilor și Naturaliștilor Maghiari desfășurat la Târgu Mureș cu 150 ani în urmă

Scopul prezentei lucrări este de a servi la comemorarea unui eveniment ce merită atenție din punctul de vedere al istoriei științei. Congresele anuale ale Societății Medicilor și Naturaliștilor Maghiari au fost inițiate în anul 1841, la propunerea lui Ferenc Bene, cu scopul de a răspândi activitatea științifică. Cu trei întreruperi, programul a funcționat până în anul 1933, ținându-se în total 40 de ședințe, în diferite orașe, dintre care 11 în localități din Ardeal. Cel de al X-lea congres, fiind al treilea în Ardeal, a fost organizat la Târgu Mureș, ceea ce a însemnat o deosebită onoare pentru orașul nostru. Congresul a avut loc în anul 1864, între 24 aug. – 2 sept., cu un număr de 491 de participanți. Prelegerile științifice s-au desfășurat pe 6 secții. Activitățile și evenimentele congresului au fost incluse într-un volum intitulat „*Munkálatok*”, respective în 6 caiete sub numele de „*Napi Közlöny*” cuprinzând evenimentele zilnice. În cinstea acestui eveniment a fost bătută o monedă jubiliară și a fost așezată o placă comemorativă în sala de consiliu a Primăriei de odinioară, actualmente în Piața Trandafirilor nr. 58.

Cuvinte cheie: Societatea Medicilor și Naturaliștilor Maghiari, Congresul al X-lea, Tg. Mureș

Dolgozatunknak az a célja, hogy egy tudománytörténeti szempontból figyelemre méltó esemény emlékezetét felújítsuk. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók (MOTV) X. nagygyűlése, amely az Erdély területén tartott 11 vándorgyűlés közül sorrendben a harmadik volt, Temesvár és Kolozsvár után, 1864-ben Marosvásárhely

Péter Mihály

540103 Marosvásárhely - Târgu Mureș

Aleea Cornișa 20/14

E-mail:peterm@rdslink.ro

The Hungarian Physicians and Naturalists Society 10th meeting 150 years ago was hold in Marosvásárhely

The aim of our paper is to commemorate an important event of sciences history. Based on Ferenc Bene's recommendation the Hungarian Physicians and Naturalists meetings, with the aim to promote science, started to be kept in 1841. Till 1933, with 3 interruptions, a total of 40 meetings took place in various cities, out of them 11 congresses were conducted in several places of Transylvania. The 10th congress that was actually the third meeting out of the ones kept in Transylvania, was hold in Marosvásárhely with 491 participants. This event meant special honor for the city. The congress took place in the era of neo-absolutism from August 24, through September 2, 1864. A volume with the title of *Munkálatok* (Workings) and in 7 cases *Napi Közlöny* (Daily Bulletins) were published about the meetings kept in 6 sections. There was a medalion minted and a marble plaque placed.

Keywords: The Hungarian Physicians and Naturalists Society, 10th meeting, Marosvásárhely

szabad királyi városban, Maros szék központjában került megrendezésre. Az esemény a neoabszolutizmus (1850-1867), időszakában történt. Az a tény, hogy a vándorgyűlés megszervezését városunkra bízták, kétségtelenül elismerést, megtiszteltetést jelentett.

Azok az érvek, melyek ezt a döntést támogatták, az alábbiak lehettek. Itt alapította meg Aranka György 1793-ban az első magyar akadémiai jellegű testületet, az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaságot; 1557-től már működött az ev. ref. kollégium, majd főiskolai rangra emelkedett, kiegészülve teológiai és bölcsészeti, később

jogi karral is; 1702-ben rom. kat. oktatás indult a későbbi Fiú Főgimnáziumban; 1802-ben megnyitották országosan is az elsők között, a Teleki Téka közkönyvtárat; 1754-től városunkban fejtette ki tevékenységét Erdély legfelső bírósági szerve, a Királyi Ítéző Tábla; 1853-tól a többször is átépített és újjáépített kórház 16 kórteremmel és 80 ágygal szolgálta a betegellátást. Marosvásárhely a nyugat-keleti illetve észak-déli irányú utak kereszteződési pontja volt.

A MOTV nagygyűléseit, Bene Ferenc javaslatára „tudományosságunk előmozdítása ügyében” 1841-ben indították el és háromszori, több éves megszakítással [4,8,9], 1933-ig összesen 40-et tartottak különböző városokban. Közülük 11 alkalommal a tágabb értelemben vett Erdély területén lévő 9 helységben szervezték meg azokat [5,12,13,17,18].

E rendezvények célja a szakemberek közötti kapcsolat-teremtés, a továbbképzés, a helyi természeti kincsek felmérése, kiaknázása, a helyi közegészségügyi problémák feltárása, a tudományos ismeretek terjesztése, valamint érdekvédelmi törekvések megvitatása volt [6,7]. Az alapszabályzatok szerint az előadások nyelve magyar volt, de a „kevésbé jártasok deákul vagy anyanyelvükön is előadhatják dolgozataikat”. A MOTV nagygyűléseiről több részletes tanulmány jelent meg [2,3,14,16].

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1906-ban beindult vándorgyűlései előtt az erdélyi orvosoknak és gyógyszerészeknek már lehetőségük volt arra, hogy részt vegyenek a MOTV nagygyűléseinek munkálataiban [15].

A vándorgyűlésekről *Munkálatok* címmel köteteket adtak ki [15,16]. Ezek az alapszabályokat, a vándorgyűlést szervező választmány tagjainak névsorát, az összejövetel programját, a résztvevők nevét, foglalkozását és lakhelyét, a közgyűlések és a szakosztályok üléseinek jegyzőkönyveit, valamint az elhangzott előadások egy részének szövegét tartalmazták. E köteteket legkésőbb egy évvel a vándorgyűlés megtartása után minden résztvevőnek eljuttatták. Ezeket áttekintve, a már említetteken kívül képet alkothatunk az állandóan bővülő szakosztályokban bemutatott dolgozatokról, a pályamunkákról, a kiadott emlék- és jutalomérmekről, a minden esetben jól megszervezett kirándulásokról, a tudományt terjesztő „estélyekről”, valamint az ezen alkalmakra megjelentett helyrajzi monográfiákról. Később elhatározták, hogy a vándorgyűlések idején a résztvevők tájékoztatására naponta egy kiadványt jelentetnek meg *Napi Közöny* címen [3,10]. Az orvosi szakosztályban a medicina minden területéről mutattak be dolgozatokat, különös figyelembe részesítve a helyi vonatkozásokat, valamint a

népbetegségek megelőzésének és leküzdésének kérdéseit. A vándorgyűlések záróülésein különböző témájú pályadíjakat írtak ki. Az erre beérkezett munkákat a következő nagygyűlésen mutatták be, és azokat egy külön bizottság bírálta el [2, 3, 15, 16].

A **marosvásárhelyi vándorgyűlést**, sorrendben a X.-et, 1864. aug. 24. – szept. 2. között tartották 491 résztvevővel, ezekből 319 erdélyi helységekből jött (közülük 113 Marosvásárhelyről és környékéről), 172-en pedig Magyarország más városaiból, illetve külföldről. A résztvevők teljes névsorát és lakhelyét a *Munkálatokban* találjuk meg (15). Ebből kiderül, hogy a résztvevők 171 helységből jöttek, így például Bécs, Brünn, Washington, London, Budapest, Pozsony, Kassa, Debrecen, Sopron, Szombathely, Miskolc, Pápa, Kecskemét, Esztergom, Győr, valamint Kolozsvár, Nagyvárad, Nagybánya, Nagyenyed, Brassó, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Szeben, Máramarossziget, Székelyudvarhely, Székelykeresztúr, Szászváros, Szászrégen, Lugos, Dicsőszentmárton, Mócs, Kutyfalva, Jedd, Póka, Beresztelke, Torboszló, Alsócsernáton, Vajdaszentivány, Sáromberke, Gernyeszeg, Vécs, Kelementelke stb. A széleskörű érdeklődésre jellemző, hogy a marosvásárhelyi résztvevők foglalkozása is igen változatos volt: 25 földbirtokos, 22 jogász (ügyvéd, táblabíró, törvényszéki elnök stb.), 13 kereskedő, 11 orvos, 10 különböző rangú tisztviselő, 8 tanár, 6 gyógyszerész, 4 lelkész, 3 orvostanhallgató, 2 magánzó, 1-1 állatorvos, levéltáros, jószágigazgató, mérnök, rendőrtiszt, gépész, tanuló, valamint egy személy, akinek foglalkozása nincs megjelenítve. A vándorgyűlésen több jeles személyiség is részt vett. Az MTA tagjai közül Frivaldszky Imre zoológus, botanikus, Hunfalvy János földrajztudós, Kubinyi Ágoston a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója és Nendtvich Károly orvos, kémikus. Az MTA levelezőtagjai közül Arányi Lajos orvos, Finaly Henrik, az EME főtitkára, Frivaldszky János zoológus, Flór Ferenc orvos, b. Kemény Gábor politikus, Markusovszky Lajos orvos professzor, b. Orbán Balázs néprajzkutató, politikus, Romer Flóris régész, Rózsay József orvos, Szabó József bányamérnök, egyetemi tanár, gr. Teleki Domokos politikus, Than Károly vegyész, egyetemi tanár és Xantus János néprajzkutató, továbbá Gerlóczy Gyula műegyetemi tanár, Havas Sándor királyi helytartó tanácsos, Knöpfler Vilmos városi főorvos, Pataki Dániel Erdély főorvosa, Ráth Péter a Pesti Gyógyszerész Egylet elnöke, Szabó József a kolozsvári Sebészeti Intézet igazgatója, Vajna János maroszéki alorvos és ifj. Wagner Dániel gyógyszerész [15].

Az előző IX. nagygyűlésen, Pesten, a szokásnak megfelelően megválasztották a marosvásárhelyi ülés elnökévé Haynald Lajos püspököt, illetve alelnökévé gr. Teleki Domokost. Mivel előbbi a gyűlésen nem vehetett részt, azon gr. Teleki Domokos elnökölt. Alelnök Szabó József, a kolozsvári Sebészeti Intézet igazgatója volt, a titkári teendőket pedig Knöpfler Vilmos városi főorvos és Szabó József pesti egyetemi tanár látta el.

A vándorgyűlés programja a következő volt: aug. 24-25-én beiratkozás, majd 26-án péntek este 7 órakor az Apolló-teremben ismerkedési estét tartottak. Aug. 27-én 10 órakor a Vártemplomban került sor a megnyitó közgyűlésre, amelyen számos napirendi pont szerepelt: elnöki megnyitó beszéd, a városi főbíró üdvözlője, a különböző küldöttségek köszöntőinek felolvasása, a gyűlés engedélyezésének, az alapszabályoknak és a póthatározatoknak ismertetése, az előző nagygyűlés pénztárnokának és ellenőreinek jelentése, a pesti Takarékpénztár levelének bemutatása 100 Ft-os hozzájárulásáról, bizottsági jelentések, a tudományos szakosztályok alakulásának módja. Ezt követte Szabó József alelnök emlékbeszéde Sauer Ignác tanárról, Knöpfler Vilmos emlékbeszéde az előző évben elhunyt Schmidl Adolf, Láng Adolf Ferenc és Zipser András felett, valamint Brassai Sámuel *Nemcsak az anyag halhatatlan* c. értekezése. Majd Finaly Henrik bezárta az ülést, egyben indítványt tett egy matematikai szakosztály létrehozására. A közgyűlés után a Teleki könyvtár megtekintése szerepelt, majd 3 órakor a város díszebédet adott az „Elbai- színekörben”. Ebéd után a kórház meglátogatása következett.

Aug. 28-29-én (vasárnap-hétfő) kirándulást tettek az udvarhelyi és maroszéki birtokosok meghívására a következő útvonalon: Nyáradszereda, Szováta (a sóhegyek megtekintése és ebéd), korondi fürdők, Parajd (vacsora, elszállásolás családoknál, másnap a sóbánya megtekintése, villásreggeli), Kelementelke (uzsonna), majd vissza Marosvásárhelyre.

Aug. 30-31. és szept. 1-jén 6 szakosztályban folytatódott a vándorgyűlés. Ezek az alábbiak voltak: orvosi, sebészi, élet- és bonctani; növényi és állattani; ásványi-, föld- és vegytani; természettani; archeológiai; gazdasági, állatgyógyászati és műtani (ipari). A szakosztályok üléseit az 1-1 napra megválasztott üléselnökök és az egész vándorgyűlés idejére kijelölt 2-2 jegyző vezette.

Az orvosi szakosztály az Apolló termében tartotta üléseit. Az első nap Pataki Dániel és Kovács Sebestyén Endre, a második nap Flór Ferenc és Lumniczer Sándor, a harmadik nap pedig Arányi Lajos és Sass István elnö-

költ. A két jegyző Kátay Gábor és Batizfalvy Sámuel volt. Összesen 29 előadás került bemutatásra. Ezekből 19 a *Munkálatokban* in extenso is megjelent. Az előadók a medicina csaknem minden területéről mutattak be dolgozatokat, különös figyelembe részesítve az erdélyi természetes gyógy tényezőket, valamint a népbetegségek megelőzésének és leküzdésének kérdéseit. Megemlítjük Vajna János maroszéki kerületi orvos *Korond környéke és fürdője ismertetése* (87-93); Lészai Dániel szászvárosi főorvos *Erdély hévvizei, jelesen az algyógyiaknak részletesebb megismertetése* (167-172); Grósz Lajos Bihar megye főorvosa *A közegészség szabályozásának befolyásáról az egyetemes jólétre* (93-95); Lumniczer Sándor egyetemi tanár *Eczetsavas szunyalnak bőralatti befecskendezéséről rezgő ellen, erőszeri sértések esetében* (95-97); Pataki Dániel Erdély főorvosa *A buja kórról országos közegészségi szempontból különös tekintettel Erdélyre* (98-100); Katona Géza Hajdu-Bihar megyei orvos *A bikszádi fürdő és ásványvizekről 1863. évben, gyógygyakorlati szempontból* (139-147) c. dolgozataikat. A szakosztályi üléseken elhangzott és szintén in extenso közlésre került Kibédi Péterfi Pál (1792-1861) elhunyt orvos tudor méltatása, melyet Péterfi Károly állított össze (137-139). A zárójelben lévő számok jelzik, hogy a *Munkálatok* melyik oldalain találhatóak [15].

Ezen a vándorgyűlésen is sor került pályadíj kiírásra. Pataki Dániel 20 arany jutalmat tűzött ki a *bujasenyv különböző alakjait, főbb kórjeleit, szövetkezéseit és gyógy módját tartalmazó különösen Erdély országra vonatkozó munka* összeállítására.

A növény- és állattani szakosztály szintén 3 alkalommal tartott ülést a „Seminarium” teremben. Összesen 5 előadás hangzott el, melyek közül in extenso 2 dolgozat jelent meg.

A Ref. Kollégiumban tartott ásványi-, föld- és vegytani szakosztályban 13 előadás hangzott el, melyből 11 meg is jelent. Hozzájuk csatlakozott a természettudományi szakosztály, amely ezt megelőzően már egy ülést tartott a Gimnáziumban, ahol egy előadás hangzott el.

A gazdasági, állatgyógyászati és műipari szakosztály üléseit a Teleki Tékában tartotta, az elhangzott 10 előadásból 1 jelent meg a *Munkálatokban*.

Az archeológiai szakosztály üléseit szintén a Gimnáziumban tartották. Majd aug. 31-én 18 résztvevővel munkakirándulást tettek Torma Károly vezetésével Vécsre, útközben Sáromberkén, Körtvélyfáján meglátogatták a templomot. Másnap, szept. 1-jén folytatták szaküléseiket. A *Munkálatokban* megjelent Henszlmann Imre művészettörténész előadása.

A vándorgyűlés egyik kimagasló rendezvénye a Termény- és Ipari Tárlat volt, ahol 390-en állítottak ki, preparált állatokat, ásványokat, kövületeket, ásványvizeket, gazdasági cikkeket és eszközöket, régészeti leleteket. A kiállítás a mai főtéren levő Bánfi-ház első emeletén nyílt meg aug. 31-én, délelőtt a nagyközönség, délután a gyűlés résztvevői számára. A tárlat főszervezője Szabó Sámuel helybeli tanár volt. A tárlatról szóló beszámoló kinyomtatását javasolták. Erről részletek olvashatók Olosz Katalin munkájában [11].

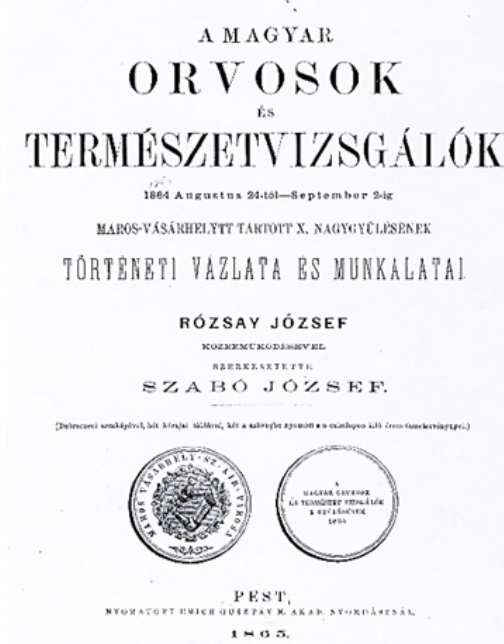
Mivel a vándorgyűlésen 31 gyógyszerész is részt vett, alkalom nyílt arra, hogy aug. 30-án külön értekezlet tartanak saját problémáik megbeszélésére. Ezen felmerült egy országos gyógyszerési egyesület létrehozásának igénye [15].

A vándorgyűlés záróülésére szept. 2-án, pénteken, de 10 órakor került sor a vártemplomban. Ezen hitelesítették a szakosztályok jegyzőkönyveit, elfogadták a pénztári jelentést, ismertették az elhangzott javaslatokat, pályázatokat, indítványokat, kijelölték a következő vándorgyűlés helyét (Pozsony) és tisztségviselőit, majd Kubinyi Ágoston elnöki záróbeszédével véget ért Marosvásárhelyen a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. nagygyűlése [10,12,13, 15].

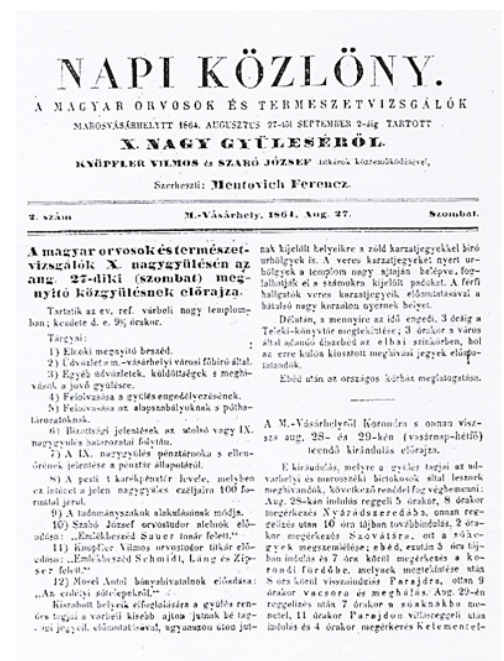
Az alapszabályoknak megfelelően a következő évben, 1865-ben Pesten megjelent a *Magyar orvosok és Természetvizsgálók 1864. augusztus 24-től szeptember 2-ig Maros- Vásárhelytt tartott X. Nagygyűlésének Történeti Vázlata és Munkálatai* c. kötet. Szerkesztette Rózsay József közreműködésével Szabó József. A 319 oldalas munka első része a nagygyűlés történeti vázlatára vonatkozó okmányokat és a közgyűlési jegyzőkönyveket tartalmazza. Ebben megtaláljuk a marosvásárhelyi vándorgyűlésen résztvevők nevét, foglalkozását, lakhelyét és a szakosztályt, amelynek munkálataiban részt vettek. A második rész tartalmazza a szakosztályi jegyzőkönyveket és a válogatott szakértekezéseket (1. ábra) [15].

Naponta megjelentették a *Napi Közlönyt*, összesen 7 alkalommal 31 oldalon, amiből a vándorgyűlés minden mozzanata követhető. Mentovich Ferenc helybeli tanár szerkesztette Knöpfler Vilmos és Szabó József titkárok közreműködésével (2. ábra) [10].

A MOTV központi választmánya igyekezett emlékeztetést tenni a vándorgyűlés eseményeire, mind a résztvevők, mind az otthont adó helység számára. Már 1842-ben a besztercebányai nagygyűlésen „emlékpénzt” veretett a város. Ezután rendszeresen bocsátottak ki emlékérmeket, így Marosvásárhelyt 1864-ben is. Az érem átmérője 42 mm, vastagsága 5 mm, súlya 29,25 g. Az anyaga bronz,

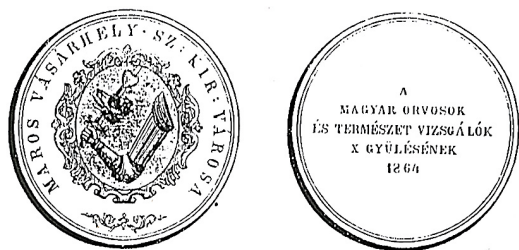
1. ábra. A X. Nagygyűlés Munkálatai c. kötet fedőlapja.

2. ábra. A X. Nagygyűlés Napi Közlönyének 2. száma.

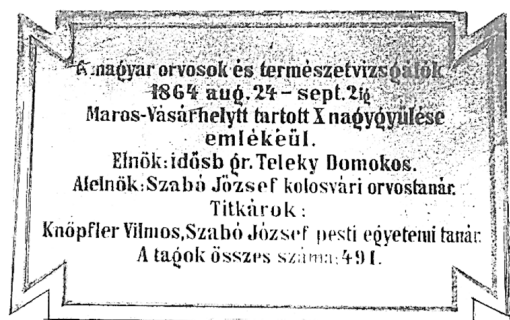
galvanoplasztikailag megaranyozva, a felülete csiszolva. Előlapján: középen Marosvásárhely címere, körülötte a következő felírás olvasható MAROS – VÁSÁRHELY. SZ: KIR: VÁROSA. Hátlapján, sima felületen öt sorban ez áll: A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZET-VIZSGÁLÓK X. GYŰLÉSÉNEK 1864. Az érem készítője Karl Radniczky (1818-1901) bécsi professzor (3. ábra) [1,13,15].

Figyelmet érdemel, hogy a város, a MOTV marosvásárhelyi nagygyűlése alkalmával, annak emlékére az akkori tanácsház, jelenleg Rózsák tere (Főtér) 58 szám alatt, a térre nyíló egyik emeleti termének a falán, egy 104x64 cm. szürke, feliratos márványtáblát helyezett el, amely ma is ott található. A táblán a következő felirat olvasható:

3. ábra. A X. Nagygyűlés emlékérmének elő- és hátlapja.

„A magyar orvosok és természetvizsgálók 1864. aug. 24 – sept. 2-ig Maros-Vásárhelytt tartott X. nagygyűlése emlékéül. Elnök: idősb gr. Teleky Domokos. Alelnök: Szabó József kolosvári orvostanár. Titkárok: Knöpfler Vilmos, Szabó József pesti egyetemi tanár. A tagok összes száma: 491” (4. ábra) [12,13]. Sajnos az épület, állagának feljavítása miatt zárva van. A tábla megőrzése végett felhívtuk a Maros megyei Múzeum Igazgatóságának a figyelmét.

4. ábra. A X. Nagygyűlés emlékére állított márványtábla.

Irodalom

1. Beck M. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek emlékérméi és jutalomérméi. *Comm. Hist. Artis Med.* 1987, 117-120: 309-312.
2. Beck M. – Tudományos mozgalmak. Nyolcvan év hazai természettudományi művelődéstörténete. *A Magyar orvosok és természetvizsgálók Vándorgyűlései.* *Természet Világa* 1998, 129(12):531-534.
3. Chyzer K. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1840-től 1890-ig. *Zempléni Műintézet, S.-A. Ujhely* 1890, 1-176.
4. Gángó G. – Eötvös József a „Materialisták” ellen: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésének újra engedélyezése és a Gondolatok keletkezése. *Magyar Tudomány* 2013, 174 (9):1081-1085.
5. Kakuts L. Câteva aspecte ale activității Societății Medicilor și Naturaliștilor reflectate în congresele ținute în Banat. *Tibiscus – Științe Naturale* 1979, 319-326.
6. Kapronczay K., Szemkeő E. – A Magyar Orvostársaságok kialakulása és fejlődése a 19-20 században. *Comm. Hist. Artis Med.* 1979, 87-88:145-155.
7. Kapronczay Katalin – Az orvosok érdekvédelmi törekvései a 19. századi Magyarországon. *Comm. Hist. Artis Med.* 1996, 149-157: 165-181.
8. Kapronczay Katalin – A magyar orvosi szaksajtó- és könyvkiadás a reformkorban és a neoabszolutizmus korában (1831-1867). *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadása.* Budapest, 2004, 1-141.
9. Nikolics K. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései Sopronban. *Gyógyszerészet* 1997, 41:687-688.
10. Mentovich F. (szerk.) – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Marosvásárhelytt 1864. aug. 27- szept. 2-áig tartott X. nagygyűléséről. *Napi Közlöny* 1-7 szám, Maros- Várahely, 1864. aug. 26- szept. 3, 1-31.
11. Olosz Katalin: Egy kiállítás képei. *Kriza könyvek* 16. *Kriza János Néprajzi Társaság.* Kolozsvár, 2003.
12. Péter M., Péter H. Mária – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Erdélyben tartott vándorgyűlései. *Orvostud. Értesítő* 1999, 72:275-279.
13. Péter M., Péter H. Mária – Adatok a Marosvásárhely egészségvédelmi és természettudományos életéből. In: Pál-Antal S. (szerk.) – *A Maros megyei magyarság történetéből* 2., Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2001, 219-237.
14. Schächter M., Prochnov J., Lakits M., Kerekes P. – A Magyar Orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek története 1890-1910-ig. *Franklin Társulat,* Budapest, 1910, 1-167.
15. Szabó J., Rózsay J. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1864. augusztus 24-től- September 2-ig Maros-Vásárhelytt tartott X. Nagygyűlésének történeti Vázlata és Munkálatai. *Pest,* 1865, 1-319 + ábrák.
16. Szökefakvi-Nagy Z. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlései (1841- 1933). *Comm. Hist. Artis Med.* 1969,52: 45-51.
17. Zepezaner J. - Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Társaságának erdélyi vándorgyűléseiről. *Sóvidék* 2011, 3(2): 57-62.
18. Zsakó I. – Három erdélyi gyógyfürdő történetének tanulságai. *Comm. ex Bibl.Hist. Med. Hung.* 1966, 40: 159-168.